

LAJTA BÉLA: A TEMETŐ MŰVÉSZETE

nagyvárosi temetők megalkotásánál oly feladatokat kell megoldani, amelyek eddig ismeretlenek voltak. Nagy tömegeket kell ma eltemetni és ez a körülmény egy gazdaságosabb alaprajzi elrendezést követel. És mert

olyan sírközművészet ma nem él, amely a régiekéhez hasonló egységes művészetet teremt a temetőkben, de mert egy világváros nagy-kiterjedésű temetőjében a sírok eddigi elrendezésével nem is lehet egy művészi egységességet elérni, magának a temetőnek alaprajzi elrendezésével, utáival, parkjaival, a ravatalozó sacralis architektúrájával, a temető városának helyes és művészi városrendezésével, perspektívikus hatásokra való törekvésekkel, architektónikus hatású nivó-differenciák megteremtésével kell azt a művészielenséget megszüntetni, amely korunkban a legtöbb temetőt jellemzi.

Ki akarom mutatni ennek a művészielenségnek az okait is. A temető korunkig egy egységes művészet helye volt, a temető művésze a sacralis művészethez tartozott. Vallási szükségletekből folyt a különböző népek temetési szertartása, vallási felfogásoknak felelt meg az eltemetés módja, a templom és a sírkő architektúrája közös vallási érzésekből fakadt, temető és templom egymásnak kiegészítő részei voltak, sőt a középkorban maga a templom volt a temető.

A hősök korszakában a hősök tumulusai már sejtetik az egységet teremtő vallásos érzést, a hatalmas pirámisok és a mumifikált holttestek pedig egy erős kultúrájú nép nagy vallási meggyőződéséről beszélnek. Minél jobban konzerválódik az ember földi porhüvelye, annál nagyobb a lélek üdvössége. És évezredek nagy kultúrával, a legkifűnőbb konzerváló technikával őrzik meg halottaikat, eltemetik őket a Nilus partján egy néhány száz méter hosszban elterülő magas sziklafal sorokba vájt üregeibe.

A zsidók, vallási felfogásuknak megfelelően, átadják halottaikat az enyészetnek. Temetnek, mint a szemita népek egyáltalán. De vannak sziklasírjaik is, amelyek nyílásai elé kőlapot helyeztek. Ez a kőlap őse a szabadon álló síremléknek.

A görög templom a legtökéletesebb, legmonumentálisabb, utolérhetetlen alkotása a görög vallási felfogásnak. Ez a művészet közel áll ugyan a profán architektúrához, de hiszen vallási felfogásuk is közel állott az élethez. Közöttük jártak az istenek.

A stela, a szarkofág, a mauzoleum, az oltárszerű emlék stílusa — a templom stílusa. A temetési szertartás hasonlít a templomi szertartáshoz és az oszlopos udvaron ott állott a házioltár is, amelyen áldoztak és imádkoztak.

Hatalmasabb méretekben ugyanezt látjuk Rómában, amely nagyra nő és művészetében is mutatni akarja azt. A hadsereg újfajta, amelyek a város kapuihoz vezetnek, a Via Appián, Via Latinán, eltemetik nagyjaikat. Céltudatosan architektónikus rendben megteremtik az első temetőt szabad ég alatt, a város falain kívül. A nagyszerű monumentumok architektúrája — sacralis.

Az ó-keresztények templomaikat a katakombák mellé építették, a temetési szertartás templomi karaktert kapott és amint említettem, a templom sok helyütt napjainkig is a temető mellett van.

A gótikus és reneszánsz sírkőfedőlapok, epitáfiumok, falisíremlékek, szarkofág, architektónikusan már kiegészítő részei a templomnak és természetes, hogy a művész, amikor síremlékét megtervezte, a templom hangulatának hatása alatt állott. A templom papja, amikor a halottat elbúcsúztatta, a katolikus vallás nagyszerű szertartásai közepette a feltámadást hirdeti. A halottak és az élők között a vallás kapcsolatát teremt. Ez a vallási érzés teremt meg a vallási építkezéstől függő temetőművészetet.

Helyszűke miatt, higiénikus szempontokból, a temető kiszorul a templomból, a templom szomszédságából és önálló területet kap a város falain kívül. A vallási érzés ezekben a kis temetőkben épp oly egységes művészetet teremt, mint a templomokban és épp azért ezek a katolikus temetők művészi szempontból a legkiválóbbak. A sírkövek stílusa egységes. Harmónia van a temetőben, az ember érzi, hogy egy élő vallásnak élő architektúrája sacralis erővel fejezi ki mondanivalóját. Fák és színes virágok között áll a síremlék, a repkény, a zöld borostyán, a tavaszi napsugár, az elhagyatott temető csendjében a zümmögő méh hangja meghatóak, de ez a természet ereje a temetőben, nem pedig az ember művészi képességeinek megnyilatkozása, mellyel a halott emlékéért vallási érzésének erejével, a vallási építkezés stílusának síremlékével örökíti meg. Ezekben a szép katolikus temetőkben nemcsak a természet hat tehát, hanem egy tiszta, kialakult egységes temetői architektúra. Gondoljunk Bécsben a schmelzi temetőre és a Père Lachaise klasszicizáló emlékeinek egységes stílusára!

A katolikus temetőkön kívül vannak egyes zsidó temetők, ahol az architektúra épp oly

116.

117.

116—117. Síremlékek faragott kőből.

Az ebben a füzetben közölt művészi alkotásokat mind LAJTA BÉLA műépítő tervezte.

116—117. Tombeaux en pierre sculptée.

Toutes les oeuvres reproduites dans ce fascicule sont exécutées d'après les projets de LAJTA BÉLA.

118.

118. Sřemlěk.

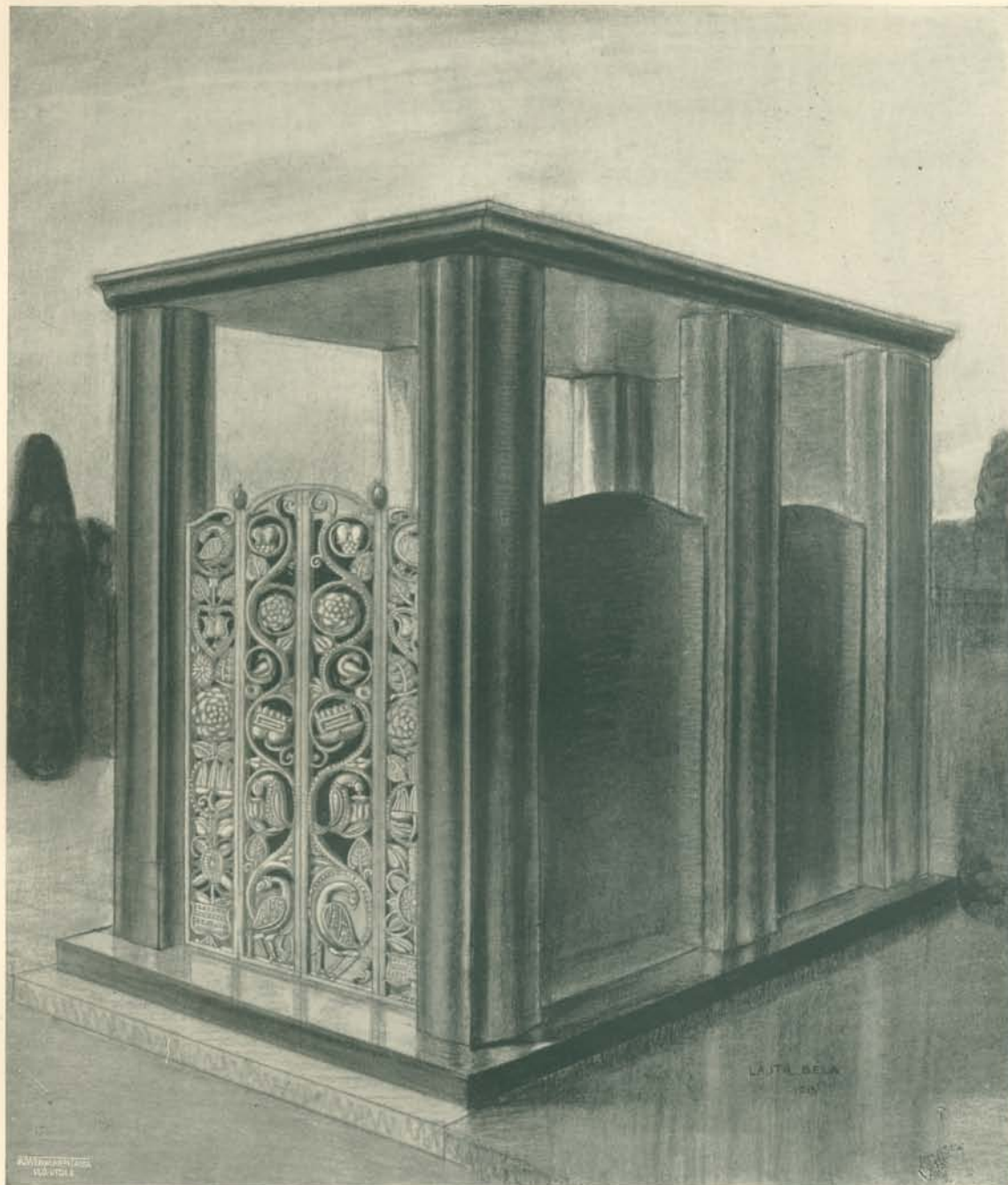
118. Monument funéraire.

119.

119. Sřremlěk.

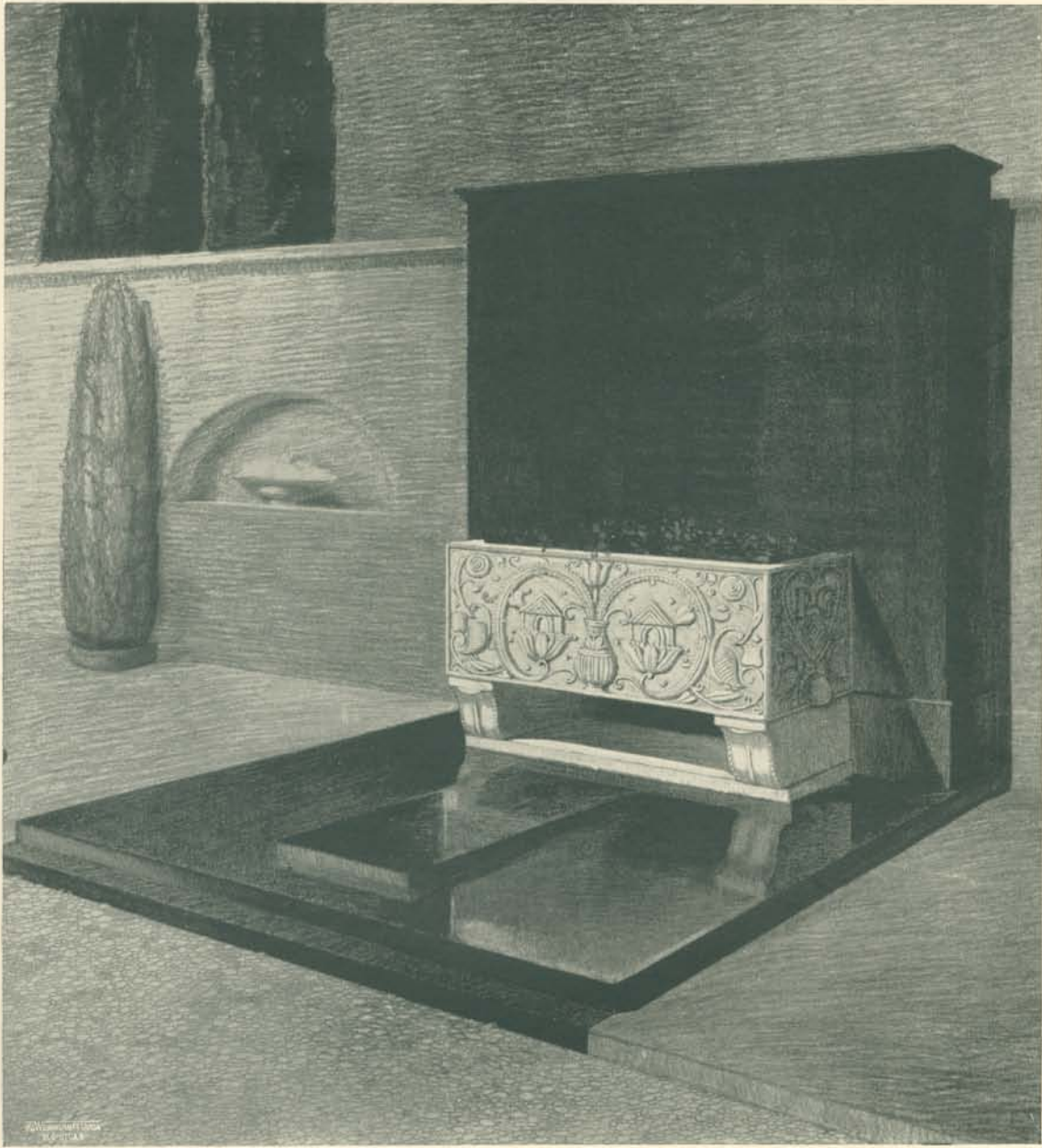
119. Monument funéraire.

120.

120. Síremlék terve.

120. Projet de Monument funéraire.

121.

121. Síremlék terve.

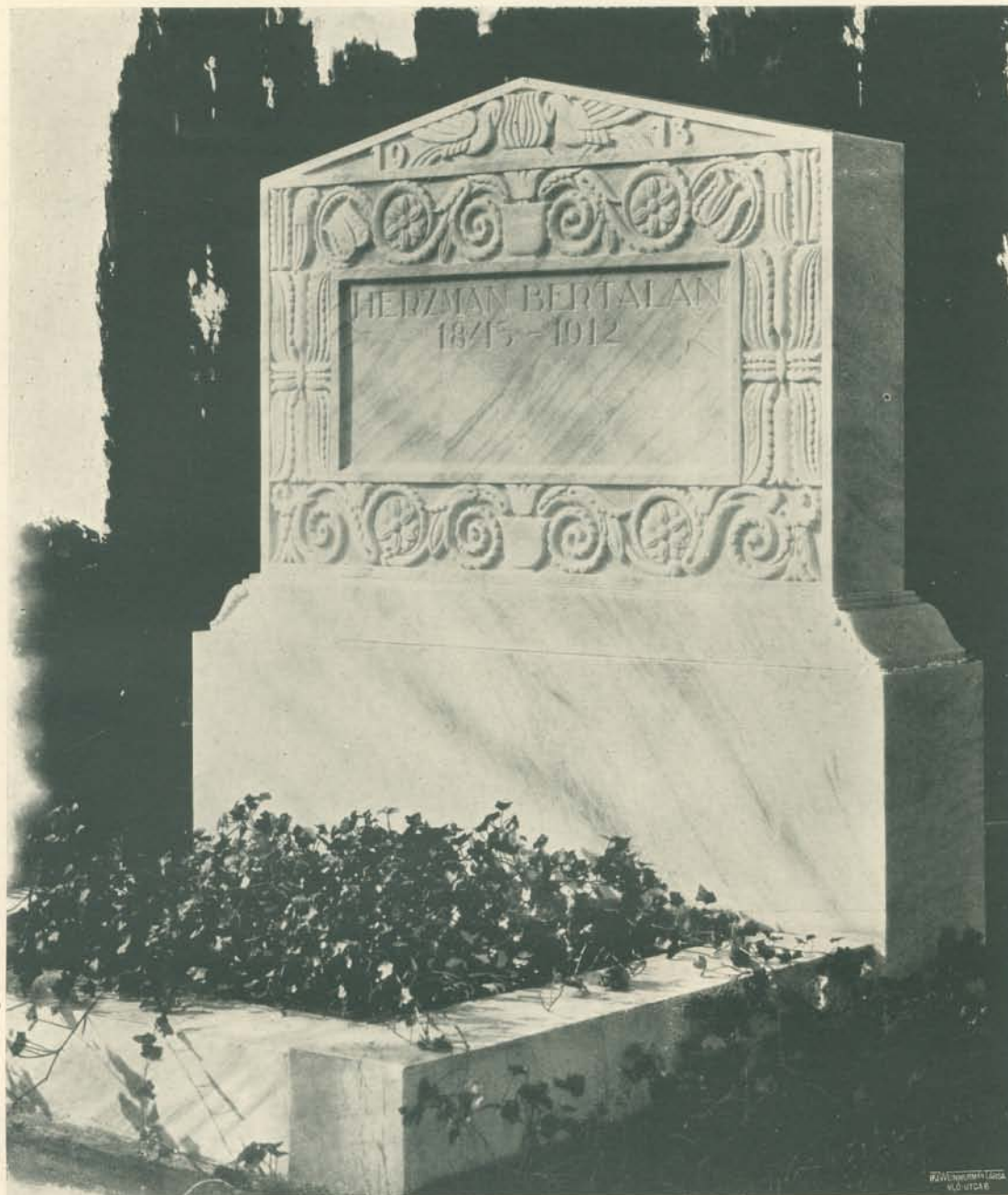
121. Projet de Monument funéraire.

122.

122. Síremlék faragott márványból.

122. Monument funéraire.

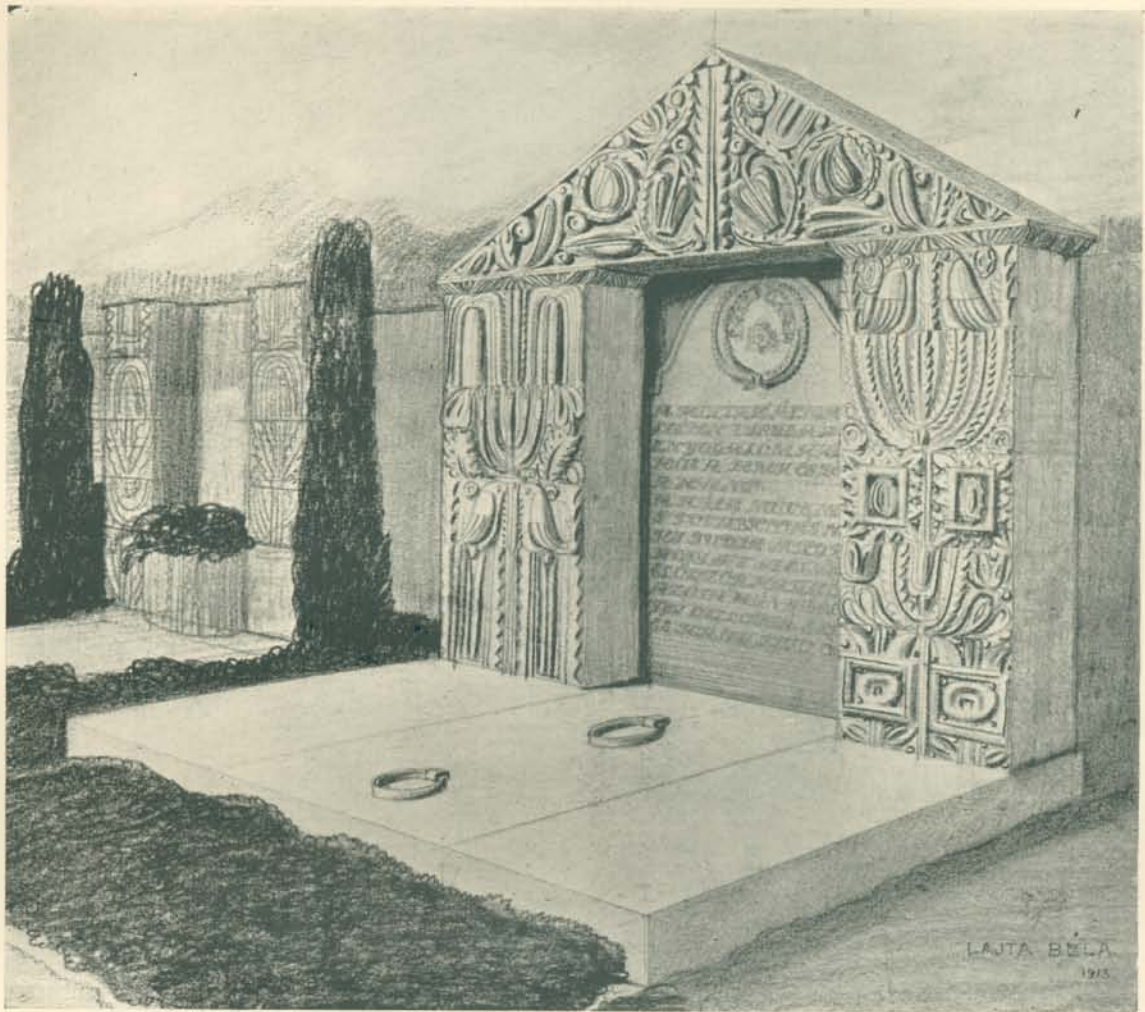

125.

125. Síremlék faragott márványból.

125. Monument funéraire.

124.

125.

124. Síremlék terve. — 125. Gyűrű kovácsolt vasból.
Készítette Kulcsár Ferenc.

124. Projet de Monument funéraire. — 125. Anneau en
fer forgé.

egységes, ahol él a temetői sacralis stílus, és a sírkőművészet szimbolikusan kifejező vallási elemekkel bír. Ez a művészet egységségét, egy konzervatív, erős, hitét, hitének ritusát szerető vallási érzésnek köszönheti.

Az araboknak, a törököknek művészetében a sacralis architektúra és a temető architektúrája között megvan ugyanez az egyenes összefüggés.

Ez a nagy vallási érzés, amely egységes stílusú művészetet tudott teremteni, olyat, amely évszázadokon keresztül élő művészet volt — ma megszűnt. Az emberekben nem él oly erősen a hit, mint ezelőtt, és a különböző vallásfelekezetekhez tartozó művészek lelkében helyet talált a természettudományi alapon nyugvó filozófiai gondolkodás. Az egyház nem kormányozza már híveit oly biztonsággal, mint azelőtt. A vallási kultusz erőtlen és a katolicizmusnak nincsen vallását kifejező művésze. A katolikus templomnak nincs meg a mai kor művészi felfogásának megfelelő stílusa, amely esetleg konzervatív alapokon is nyugodhatna. Szóval nincsen új sacralis művészet, amely folytatása volna a réginek.

És mert nincs sacralis művészet, nincs temetőművészet és a temetőnek nincs többé egységes művészi képe.

A temető művészetlenségének egy másik oka az, hogy a katolikus temető különböző vallásuak temetőjévé alakult át, melyben katolikust, reformátust, evangélikust, felekezetnélküli szabadgondolkodót temetnek. Hogy legyen az ilyen temetőben olyan művészet, amelynek, amint kimutattam, egy nagy vallásos érzésből kell fakadnia? A protestáns egyháznak sohasem volt saját művésze, voltak és vannak szép templomaik, de ezek egyszerűsített katolikus templomok. A protestánsok vallási felfogása nem követeli meg azt a temetőművészetet, amely a katolicizmusnak szükséglete volt.

A szabadgondolkodók, akik az anyag és az energia örökkévalóságában hisznek, a halál és a megpihenés gondolatát akarják képzőművészetükben kifejezésre juttatni. Sokan közülük nem keresnek művészetet a temetőben.

A temetőkbe, óriási kiterjedésükkel fogva, nagymennyiségű síremléket kell szállítani. Ezt a körülményt természetesen kihasználta a sírkőipar és tömegesen gyártja a síremlékeket.

A gyártás bizonyos egyformaságot igényel és a gyári áruból csak néha-néha csillámlik ki egy-egy temetői gondolat. A tömegcikk nélkülözi a vallási gondolattal való közösséget. A sírkőkereskedő szállítja az obeliszket vagy a stelát katolikusnak, protestánsnak és zsidónak egyaránt. Ha kell, keresztet vés ezekre a kövekre, ha kohenita volt az elhunyt: egymásfelé hajló két kezét. Ez az ipar telje-

sen tönkre teszi ízléstelenségeivel a temetőt. A tömeg, miután egy temetőben különböző felekezetek temetkeznek és a vallási felfogást elválasztó korlátok ledőltek, nem tudja, hogy mit akarjon. Kapzsi kereskedők hálójába kerül, akik nem azzal törődnek, hogy milyen legyen a temető művésze, hanem hogy mennyél több sírkövet jó áron adjanak el. Ijesztő furcsaságokat látunk a sírokon, amelyek egy-egy parcellában ezerszám vannak egymás mellé raktározva.

Ennek a helyzetnek visszasságát megéreztek. Segíteni akartak ezeken a bajokon és megteremtették az erdő-temetőt. Hamburg mellett Ohlsdorfban, Münchenben a Waldfriedhofot. A régi porosz protestáns temetők lehettek a példák, kicsi temetők, amelyek teli vannak virágokkal, rózsákkal. De ezekben a nagy monumentális parkokban megfelelnek az ember arról, hogy temetőben jár. A fák eltakarják a síremlékeket, az architektúra nem birkózik meg a természettel — nincs temetői hangulat. E temetők egy nagy előnyét el kell ismernünk. Évtizedek mulva parkokká alakíthatók át a nagyvárosok lakossága számára, erre azonban már a tervezésnél kell gondolni. A Kerepesi temetőben a sírok közeibe fákat kellene ültetni, amelyek 2—3 évtized mulva egy nagy parkot fognak képezni és ha nem is szűnne meg a temető, a sok ízléstelen sírkő kellemetlen képét a sírokra hajló lombok enyhíteni fogják.

E cikk elején nagyjában körülírtam, milyen legyen az új temető, amely egy világváros különböző rétegű lakosságának egyformán szolgál. Egy-két részlettel óhajtanám e körülírást kibővíteni.

Képzeljünk el egy négyszögű parcellát, amelyben most kisebb-nagyobb keresztetek, obeliszkék vagy másfajta sírkövek állanak, tekintet nélkül a szomszédságra. Az egyik kőnek anyaga fehér márvány, a másiké szürke mészkő, a harmadik svéd gránitból van, a negyedik, ötödik más-más anyagokból. Más tehát a forma, más az anyag. Az egyik sírkőkereskedő a fej fölé állítja a követ, a másik a sír közepére, van olyan, aki egy intim finom művészi emlék mellé egy otromba, ízléstelen, magas követ állít festett bádogvirágokkal.

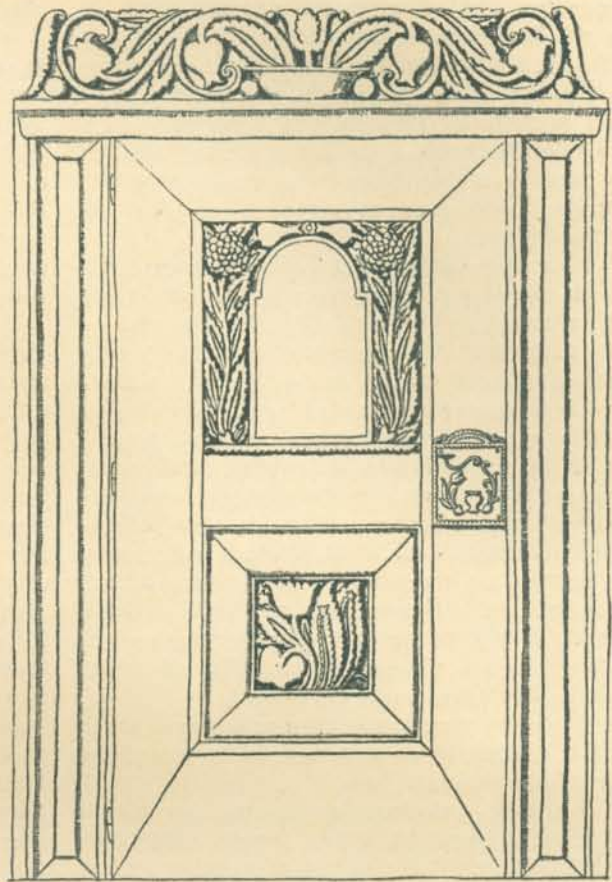
Ha most ugyanezt a parcellát körülövezzük egy oly magas nyírott sövényvel, amelyen átlátni nem lehet, úgy hogy a parcella belseje egy architektónikusan lezárt egésszé válik és ha a parcella közepére, egy négyszögű térségbe, egy kiemelkedő emléket állítunk, a sírokat pedig a kis négyszög oldalaival párhuzamosan futó és mindig nagyobbodó négyszögsorok közé helyezzük el, az elrendezés architektónikus lesz. A sorokban minden em-

lék egyforma: stela, fekvőlap vagy bármily más egyszerű alakú kő. A parcellát két főút keresztezné, amelyekről a sövényből kivágott félkörű kapunyíláson az utakra lehetne jutni. Az utak mentén zárt tömbök keletkeznének, egységes tömeghatással. A temető utcájának meglesz az architektúrája, csöndes falsíkokkal, amelyekben ritmusos távolságban tehetősebbeknek nagyobb monumentumait lehetne elhelyezni.

Egy ily út axisában képzeljünk el egy nagy tumulust, lépcsős terraszokkal és minden terraszalon egy-két sor sírhelylyel. Szegény emberek sírhelyei lehetnének a tumulusban. Nagy monumentalitásával maga a tumulus fog hatni. A szegény embernek a síremlékre nem kell majd költenie, mert a síremlék maga a tumulus lesz és ennek valamelyik számú sírhelyére virágot kell csak majd hordania kedves halottjának. Milyen pazar látvány volna egy virágokból alkotott, terrasszerű nagy pirámis!

Nemcsak a síremléknek, hanem magának a temetőnek kell ilyenformán sacralisan hatni. A tömegsírok monumentalitása a jövő temetőnek egyik legfőbb építészeti momentuma lesz.

Hogy azután a sírkőművészet hogy alakul ki, nem tudom. Ha győz a vallási felfogás és lesz egy új, ha konzervatív alapokon is nyugvó, sacralis művészet, a temetők művészete hasonló lesz a régi temetők egységes nagy művészetéhez. De ha elbukik a vallás és győz a természettudomány, megdőlnék a régi szimbólumok és újak keletkeznek. Az erős ember

FARAGOTT • TÖLGYFA • AJTÓ

Faragott tölgyfaajtó.

Porte en chêne.

szépet kereső lelkében ki fog alakulni a temetőnek az az új egységes művészete, amely egy új, egységes világfelfogásból ered.

NÁDAI PÁL: EGY MODERN VÁROSEPÍTŐRŐL

LAJTA BÉLA MŰVÉSZETE

nagyváros elfutó életében, muzsikájában és felhőrebbenéseiben, az architektúra képviseli az örökkévalóság gondolatát. Az élet ezer színével, mulandóságra ítélt buborékjával, panorámákkal és fényjátékokkal szemben az architektúrából zeng ki a végtelenség. A tömegek mozgása, a rohanók száguldása, örömek feltörekvése, szomorúságok decrescendója mind egyetlen kígyózó vonalba fut össze és ebben a melódiában gögösen és

keményen veri a taktust az építész. Minden hullámzik πάντα ῥεῖ, mint a görög filozófia megállapította, csak az architektúrában dermed kövé, vassá, felkiáltójelekké ez az örök mozgás. Az architektúra volt és marad ezért minden időkben az a legtermészetesebb közvetítő, mely a mindennapos embernek a mulandóság-gondolatait transzcendens világok felé tudta röptíteni. Az a kőgát, melyen hullámok, érzések, gondolatok mind felhők felé törő szándékkal torlódnak. Mily könnyű azonban ezt megállapítani és mily nehéz ebből a végső tanulságokat levonnia az építésznek. Mily könnyű elgondolnia az építőnek, hogy az ő